

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres: Donkersgang 5, Groningen
Status: BBP
Periode: 22 maart 2005
Onderzocht door: J.A. van der Hoeve, T. Tel en H. Wierts.
Auteur: J.A. van der Hoeve
Datum: 16 augustus 2005

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen.

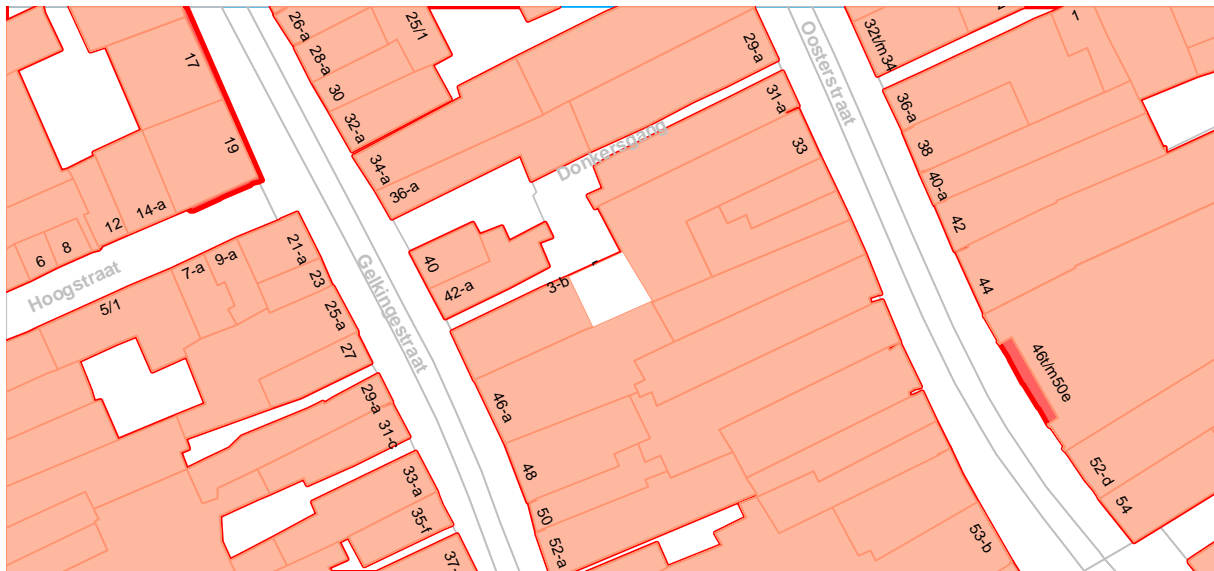
De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter de huidige voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieurafwerkingen verborgen zitten.

SITUERING/ STRUCTUUR

De Donkersgang is een bajonetvormige steeg tussen de Oosterstraat en Gelkingestraat, ongeveer halverwege het langgerekte bouwblok tussen de Grote Markt (noordzijde), Oosterstraat (oostzijde), Carolieweg (zuidzijde) en Gelkingestraat (westzijde). Donkersgang 5 staat op het achterterrein van Gelkingestraat 44, tegen de zijgevel van de achterbouw van Gelkingestraat 46.

Het pand Donkerstraat 5 is een rechthoekig gebouw van twee bouwlagen met een zadeldak met wolfseind (achterzijde). Het zadeldak staat haaks op de straat, richting noord-zuid.

BOUWGESCHIEDENIS

Donkerstraat 5 is waarschijnlijk in de vroege 18de eeuw gebouwd als een pakhuis op het achterterrein van Gelkingestraat 44. Bij de bouw heeft men gebruik gemaakt van twee bestaande gevels, namelijk de achtergevel van Gelkingestraat 44 (als rechter zijgevel) en de zijgevel van de achterbouw van Gelkingestraat 46 (als achtergevel). Het gebouw heeft twee eigen gevels: de voorgevel en linker zijgevel. De datering berust op de karakteristiek van de grenenhouten kap en het metselwerk van de voorgevel.¹ Het gebouw heeft steeds een functie gehad als pakhuis, zodat er in de loop der tijd weinig verbouwingen hebben plaatsgevonden. In de 20ste eeuw is tegen de voorgevel een eenvoudige lift aangebracht, waarvoor alle vloeren aan de voorzijde zijn doorsneden. Een aantal vensters wordt afgedekt door deze liftkoker. Verder zijn herstellingen uit diverse perioden aangetroffen. De meest ingrijpende herstellingen stammen uit de tweede helft van de 20ste eeuw, toen op de begane grond en eerste verdieping stalen onderslagbalken zijn aangebracht. De twee middelste onderslagbalken rusten aan de voorzijde op kolommen. Reden voor deze ingreep was de slechte bouwtechnische toestand van de opleggingen van de vloerbalken. Verder is het bovenste deel van de linker zijgevel vernieuwd in kalkzandsteen.

BESCHRIJVING

gevels en dak

De voorgevel (noordgevel) is een tweelaags puntgevel, geheel uitgevoerd in schoon metselwerk van rode handvormbaksteen.² Er zijn verschillende soorten hoekverbanden herkenbaar, alle zonder klezortjes. Kenmerkend zijn de hoekverbanden met strekken, drieklezoren en koppen. Gedeelten van

¹ Baksteenformaat van beide eigen gevels: 24-25 x 11-12½ x 4½-5½ cm, bij een tienlagenmaat van 59½- 60 cm. De hoekverbanden hebben geen klezortjes (gebruikelijk in de 17de eeuw), maar een afwisseling van strekken, drieklezoren en koppen (oudste voorbeelden omstreeks 1700).

² Het baksteenformaat bedraagt: 24-24½-25 x 11-12 x 4½-5 cm, bij een tienlagenmaat van 60 cm.

het voegwerk aan zowel buiten- als binnenzijde zijn nog origineel, hetgeen onder meer herkenbaar is aan de dagstreep in de lintvoegen. Verder zijn ook alle deur- en vensteropeningen origineel. Op de begane grond bevindt zich een brede magazijndeur in het midden, voorzien van opgeklampte deuren (vernieuwd). Ter weerszijden hiervan zijn segmentboogvormige vensteropeningen geplaatst, beschermd door gekartelde diefijzers. In de hoeken van de begane grond zijn twee eenvoudige deurkozijnen zichtbaar, eveneens met opgeklampte deuren. Boven de magazijndeuren is een verticale reeks van drie hijsdeuren aanwezig, gevat in één doorgaand kozijn. Deze hijsdeuren geven toegang aan de eerste verdieping, zolder en vliering. Deze opgeklampte deuren zijn in de loop van de 20ste eeuw alle vernieuwd, vermoedelijk geheel conform oorspronkelijk model. In de geveltop is een hijsbalk te zien, beschermd door een (vernieuwd) kapje. Ter weerszijden van deze hijsdeuren zijn vensters geplaatst. Op het niveau van de eerste verdieping zijn dit segmentboogvormige vensters met gewapend glas (20ste eeuw), ter hoogte van de zolder en vliering rondboogvensters met uitneembare luiken. Op alle niveaus zijn ankers te zien, behorende bij de strijk balken op de begane grond en eerste verdieping, het strijkspant op de zolder, het voorste sporenpaar op de vliering en de nokbalk. De rand van de gevel is aangepast, waarbij (vermoedelijk na de sloop van een rollaag of rand van de gevel) een kantplank is aangebracht.

Ter hoogte van de borstwering van de eerste verdieping zijn resten herkenbaar van een brede geel geschilderde band voor reclame. Deze band is bijna geheel verweerd. Hieroverheen is een jongere reclameschildering te zien: HAARDEN-KACHELS/ FORNUIZEN (links)// KOOKPOTTEN/ HUISHOUDELIJKE ARTIKELEN (rechts).

De linker zijgevel (oostgevel) was niet zichtbaar. Aan de binnenzijde viel vast te stellen dat dit oorspronkelijk een vrijstaande gevel was. Het metselwerk is vrijwel identiek aan het metselwerk van de voorgevel.³ Ook hier is het voegwerk voorzien van een dagstreep (interieur). Op de begane grond bevonden zich een segmentboogvormige deur (voor) en twee vermoedelijk segmentboogvormige venstertjes (midden en achter), regelmatig verdeeld over het gevelvlak. Beide vensters zijn dichtgemetseld. Op de eerste verdieping bevonden zich drie vermoedelijk segmentboogvormige vensters, gelijkmatig verdeeld over het gevelvlak. Deze vensters zijn eveneens dichtgemetseld.

De rechter zijgevel (westgevel) bestaat voor het overgrote deel uit de achtergevel van de achterbouw van Gelkingestraat 44. Dit deel van de gevel moet iets ouder zijn dan het pakhuis.⁴ Het achterste deel van deze gevel kan wel nieuw zijn gebouwd in de vroege 18de eeuw. Dit deel van de gevel grenst namelijk aan een binnenplaatsje, zoals opgemaakt kan worden uit het venster op de eerste verdieping.

De achtergevel (zuidgevel) is een gedeelte van de zijgevel van de achterbouw van Gelkingestraat 46, die ook ouder is dan het pakhuis. Deze gevel is gepleisterd.

Op het zadeldak liggen rode Oudhollandse pannen. In het westelijke dakvlak zijn enkele glaspannen toegepast. Verder is er een gietijzeren dakraam.

plattegronden

De begane grond is een ongedeelde opslagruimte, waarvan de zoldering bestaat uit een enkelvoudige balklaag van forse grenenhouten balken en vloerdelen. In verband met problemen bij de opleggingen van de balken (door inrotting), is de balklaag in de tweede helft van de 20ste eeuw voorzien van een viertal stalen onderslagbalken. Twee van de stalen balken zijn uitgevoerd als strijk balken langs de zijgevels, opgelegd in voor- en achtergevel en in het midden ondersteund door penanten. De andere twee balken zijn aan de achterzijde opgelegd op penanten tegen de achtergevel en aan de voorzijde op vrijstaande kolommen.

De wanden zijn deels uitgevoerd in schoon werk en deels voorzien van pleisterwerk (achterzijde). Op de vloer ligt een bakstenen bestrating. In de linker zijgevel zijn een deur en een tweetal

³ Het baksteenformaat bedraagt: 24-25½ x 12-12½ x 5-5½ cm, bij een tienlagenmaat van 59½ cm.

⁴ Het baksteenformaat bedraagt: 24½-25½ x 11½-13 x 5-5½ cm, bij een tienlagenmaat van 58½ cm. Vermoedelijk stamt deze gevel uit de 17de eeuw.

(dichtgemetselde) vensters te zien. De bovenzijde van deze deur en vensters gaan schuil achter de later ingebrachte constructie.

Alle niveaus zijn bereikbaar door middel van laddertrappen. De ouderdom van de laddertrappen is moeilijk in te schatten. Zeker is dat geen van deze trappen uit de bouwtijd van het pakhuis stamt. Verder zijn er aanwijzingen voor verplaatsing van de trappen. Verder bevindt zich aan de voorzijde een eenvoudige lift, die doorgaat tot aan de vliering.

De eerste verdieping is eveneens een ongedeelde opslagruimte. De zoldering bestaat uit een enkelvoudige balklaag van forse grenen houten balken en vloerdelen. Ook hier zijn in de tweede helft van de 20ste eeuw vier stalen onderslagbalken ingebracht, volgens dezelfde opzet als op de begane grond. De wanden zijn deels uitgevoerd in schoon werk en deels voorzien van pleisterwerk (achterzijde). In de linker zijgevel is een drietal (dichtgemetselde) vensters te zien, waarvan de bovenzijde schuil gaat achter de later ingebrachte constructie. Opmerkelijk is de reeks luiken in de houten vloer (rechterzijde).

De kap is verdeeld in een zolder en vliering. De constructie bestaat uit een reeks sporenparen, die op zolderniveau worden ondersteund door een stelsel van vier schaargebinten met wurmten. Deze sporenparen bestaan uit gekantrechte sporen en rechthoekige, gezaagde hanenbalken. De sporenparen staan op de muurplaten van de beide zijgevels. De linker zijgevel heeft een borstwering, vernieuwd in kalkzandsteen. Op de hanenbalken liggen twee langskoppelbalken, die in de voorgevel zijn verankerd. Ook de nokbalk is verankerd in de voorgevel.

Elk van de gebinten is opgebouwd uit twee rechte spantbenen, een dekbalk en twee korbeels, alles uitgevoerd in naaldhout. Alle aansluitingen zijn uitgevoerd als pengatverbindingen met toognagels. De windschoren zijn gespijkerd. Als bijzonderheid kan nog worden genoemd dat deze windschoren niet aansluiten op de wurmten (vlieringen/ langskoppelbalken) maar op de hangbalken tussen de gebinten. Deze hangbalken zijn opgehangen aan de wurmten. Gezamenlijk met de dekbalken van de spanten, vormen deze hangbalken de dragers van de (oorspronkelijke) vlieringvloer. Het voorste gebint staat tegen de voorgevel. Tegen de achtergevel staat geen spant; daar is slechts sprake van een secundaire strijkbalk tegen de gevel. De vlieringvloer in dit laatste spantvak wordt gedragen door een reeks dwarsbalkjes (van tamelijk recente datum).

In het voorste deel van de kapconstructie is een zware hijsbalk ingewerkt, die rust op twee hanenbalken. Links naast deze hijsbalk (oostzijde) bevindt zich een open hijsrad van grenenhout, dat is opgelegd in twee stijlen. Deze stijlen zijn ingewerkt in de sporen. Hoewel enkele hanenbalken zijn onderbroken, behoren deze hijsvoorzieningen tot de oorspronkelijke opzet van de constructie. Voor het bedieningstouw zijn gaten in de vloer herkenbaar.

Achter op de vliering ligt een tweede grenenhouten hijsrad, kennelijk van elders afkomstig. Dit is een gesloten rad.

WAARDESTELLING

Dit pand heeft hoge monumentwaarden, omdat er sprake is van een vroeg-18de-eeuws pakhuis waarvan de gevels, de balklagen (met vloeren) en kapconstructie (met vlieringvloer) nagenoeg ongewijzigd zijn. Van belang is het feit dat de gevels hun oorspronkelijke gesloten karakter nog bezitten, waarbij tevens een duidelijk onderscheid is gemaakt tussen de hijsdeuren (gesloten, opgeklampte deuren) en de vensters (kleine lichtopeningen met luiken). Verder zijn alle hijsvoorzieningen nog aanwezig, bestaande uit hijsdeuren in de voorgevel, een hijsbalk en een hijsrad.

Karakteristiek is de geschilderde reclame op de voorgevel, passend bij de oorspronkelijke functie van pakhuis. Deze reclame heeft positieve monumentwaarden.

AANBEVELINGEN

Het verdient aanbeveling om het gebouw grondiger te documenteren, aangezien dergelijk gave en ongewijzigde pakhuizen nog slechts zelden worden aangetroffen.